

Rudolf Steiner architectuur

Ontwikkelingswegen, deel 3: Classicisme

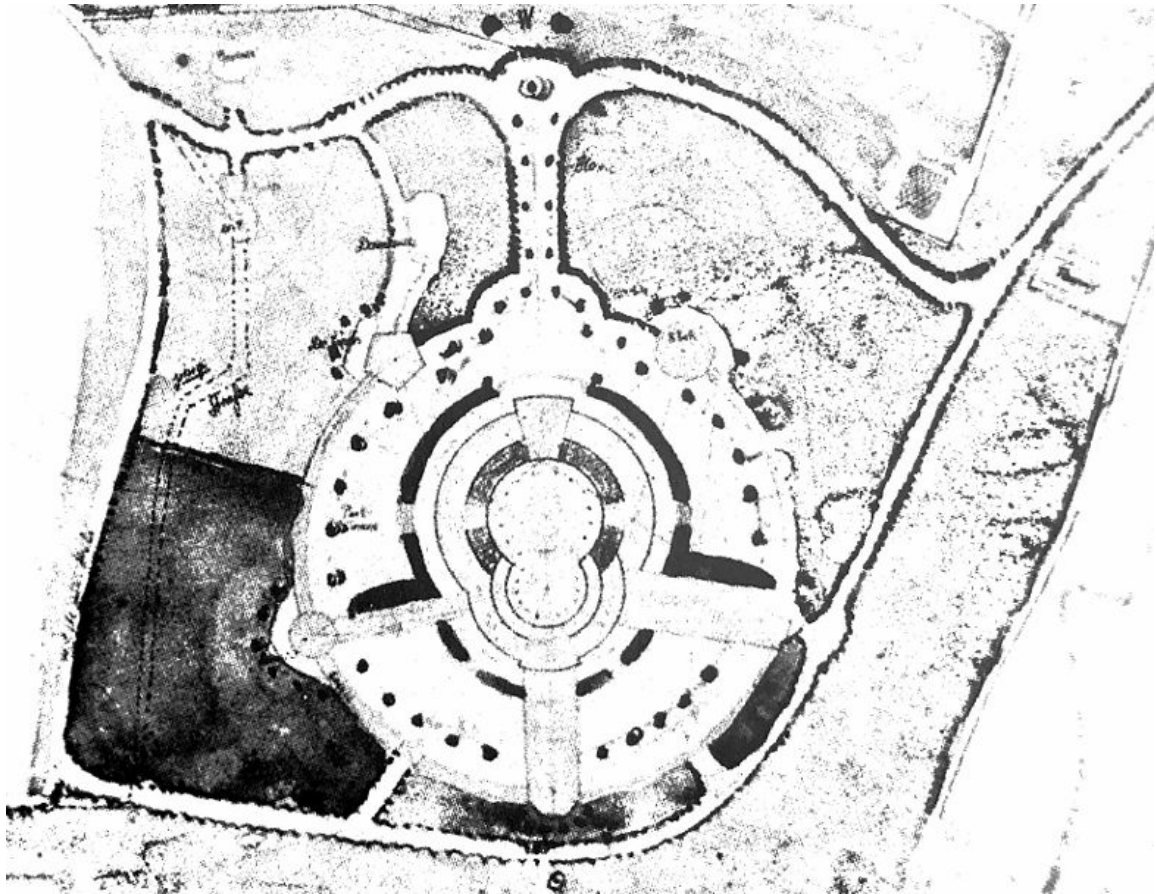
**Piet Sieperda (voorpublicatie februari
2026)**

We vinden de praktische resultaten van Rudolf Steiners architectonische ambities in een aantal gebouwen, die op het Goetheanumterrein in het Zwitserse Dornach zijn ontstaan onder zijn regie. Als we relaties willen ontdekken tussen de besproken “architectuurcursus” en de praktijk, zullen we ons moeten focussen op deze gebouwen. Aanvullende inzichten en richtinggevende nuanceringen blijven daarbij nog altijd mogelijk. Op deze manier zal het beeld van wat Rudolf Steiner hier beoogd heeft alleen maar scherper en completer worden.

Resten van classicisme in Dornach

Om een goed zicht te krijgen op onze werkelijke opgave moeten we restanten van classicisme in deze verzameling van gebouwen in kaart brengen.

In maart 1913 heeft de architect van het project, Carl Schmid-Curtius (1884-1931), zijn studio van München naar Dornach verhuisd.

Afb. 5 landschapsplan

Bovenstaande tekening is gedateerd op 26 maart 1913 (**Afb. 5**). Dan is het voor de kleine groep van betrokkenen kennelijk al duidelijk waar het beoogde theatergebouw voor de mysteriedrama's moet komen te staan. Ook achteraf kunnen we inzien dat dit eigenlijk de enige keuze is in deze omgeving. Waarschijnlijk heeft Steiner deze mogelijkheid ook al wel gezien, toen hij zes maanden eerder, deze plek heeft verkend.

Wat Schmid-Curtius als architect van de bouwvereniging doet, is naar zijn passer grijpen en een grote cirkel om het theater heen tekenen: hij projecteert een stedelijk plein in een natuurlijke omgeving. Een ronduit classicistisch gebaar. Ook wel erg gemakkelijk. Misschien alleen maar een eerste ontwerp? Dat weten we niet.

Het werk met de passer - cirkels dus - vinden we terug in de uit München overgebrachte dubbele koepelconstructie van het eerste Goetheanum. Deze twee cirkels - die we ook aantreffen in de plattegronden van het Glashaus en het Heizhaus - zijn eveneens geometrische resten van het classicistische idioom.

Aan het begin van het jaar 1915 lijkt voor Steiner de tijd van deze classicistische traditie zo goed als zeker voorbij. Vanaf dat moment grijpt hij er nooit meer op terug, het is voorbij met de eeuwenlange dominantie van het classicisme in de architectuurgeschiedenis.

Haus De Jaager, twee ontwerpen

Een tot nu toe onbekende tekening van beeldhouwer Jacques de Jaager (1885-1916) toont ons een plattegrond voor zijn eigen huis met atelier in Dornach, waarschijnlijk uit 1914 of 1915 (**afb. 6, *20**). Hier kunnen we nog genieten van het kwistig gebruik van de passer, al was dit toen misschien al wel verleden tijd.

Afb.6 ontwerp atelierwoning

Steiners latere ontwerp van Haus de Jaager neemt evenwel de grootst mogelijke afstand van een dergelijk passerontwerp. Zelf heeft De Jaager ongetwijfeld gemeend op een mooie manier aan te sluiten bij de plattegrond van het eerste Goetheanum.

Het eerste Goetheanum, nieuwe inzichten

Het belang van het kunsthistorisch onderzoek van Roland Halphen, zoals bij elkaar gebracht in de twee banden van *Das architektonische Werk* is groot. Dat biedt voor het onderzoek naar de architectuurimpuls een verscheidenheid aan nieuwe ingangen. Dit onderzoek kan dan ook verrassende inzichten opleveren met betrekking

tot de status van het eerste Goetheanum. Zo kunnen we nu met andere ogen kijken naar een aantal van de volgende reeds bekende Steiner-citaten. Halfen bespreekt een citaat uit de eerder aangehaalde voordracht van 31 december 1923 over het verschil met tien jaar daarvoor:

*“Hij benadrukte in deze toespraak nog eens specifiek de factor van het voortschrijden van de tijd, waar je niet naar terug kan keren en dan net zo te bouwen als tien jaar geleden, ook al houden veel leden diep in hun hart nog vast aan het verloren gegane bouwwerk en zouden ze het graag terug willen.” (*21)*

Steiner zegt daarover in deze voordracht:

*“En daarom kunnen we ook echt niet meer – na hetgeen gebeurd is in de antroposofische beweging – in 1924 nog net zo bouwen, zoals we in 1913-1914 gebouwd hebben. (...) De oude vormen van het Goetheanum – mijn beste vrienden – die zullen aan de geschiedenis toebehoren, dat wil zeggen: aan jullie harten.” (*22).*

Een eerder door Halfen aangehaald citaat krijgt nu ook een nieuwe betekenis:

“Een volgende keer zou ik dit bouwproject niet weer op deze manier uitvoeren. Niet omdat ik zou twifelen aan de artistieke houding die eraan ten grondslag ligt – dat is niet zo - maar omdat alles wat leeft zich immers verder ontwikkelt. Daarbij kunnen allerlei fouten vermeden worden en daarbij kunnen we aandacht besteden aan alle commentaren die voortkomen uit een streven naar volmaaktheid.

Maar dat is zoals ik het zelf zie en ik neem het veel serieuzer dan degenen die zich critici van het bouwproject noemen.

Ik zie nu de fouten heel goed onder ogen en weet, wat we zouden kunnen vermijden, wanneer we dit project nog een keer zouden uitvoeren. Maar ik weet ook wat daar aan toegevoegd zou kunnen worden als dit nog een keer zou worden uitgevoerd.

*Het is noodzakelijk dat we op deze manier kijken naar alle details van het bouwconcept.” (*23).*

We dienen deze citaten te begrijpen vanuit het moment - de kerstconferentie van eind 1923 - één jaar na de vernietigende brand en drie maanden vóór Steiner met het nieuwe model voor het nieuwe, tweede Goetheanum komt. De geesten worden rijpgemaakt voor de veranderingen die eraan komen.

Anderhalf jaar eerder - nog vóór de brand eind 1922 - in een bewaard gebleven briefwisseling met architect Walter Schwagenscheidt gaat het zelfs expliciet over fouten, die de relevantie van het eerste Goetheanum als verbeelding van de bouwimpuls feitelijk te niet doen:

„Uw ‘Raumstadt’ interesseert mij buitengewoon. Met een hele reeks gezichtspunten ben ik het vrijwel geheel eens, zo bijvoorbeeld met uw opvatting over architectuur als ruimtekunst. Ik heb voor dit principe sinds 1913 bij de bouw van het Goetheanum in Dornach veel strijd moeten leveren.

*Wel lijkt het mij dat, wanneer algemeen-juiste principes in specifieke gevallen worden toegepast, dikwijls aanpassing nodig is aan de natuurlijke omstandigheden ter plaatse. Ik heb bijvoorbeeld het Dornacher gebouw aanvankelijk voor München ontworpen. Men oefende druk op mij uit, waardoor mijn bouwplan – voor München – te snel is overgeplant naar de open heuvel in Dornach, en ik de aanpassing aan de natuurlijke situatie aldaar tijdens de bouw moest zien te realiseren. Daardoor ervaar ik dat wat nu is ontstaan in veel opzichten als onvolkomen.” (*24).*

Met betrekking tot de architectonische verschijningsvorm van het eerste Goetheanum is hier sprake van een in meerdere opzichten mislukte architectuur. Het hoofdvolume met de dubbelkoepelvorm is veel te snel overgebracht van een ingesloten stedelijke bebouwing naar een open vrijstaande situering, van alle kanten zichtbaar in de open ruimte.

We moeten meevoelen met Steiner, die al snel van deze situatie doordrongen moet zijn geweest, maar dat in zijn positieve rol naar buiten toe, niet kon laten merken.

Dat betekent ook dat alles wat hij heeft ondernomen - zoals de vele plastische elementen en de koepelschilderingen – dat hij die noodgedwongen moest improviseren binnen het kader van deze architectuur.

Al in 1914 noemt Steiner het gebouw op de heuvel in Dornach heel bescheiden „...een *povere aanzet*...”. Dat is in zijn inleiding van de belangrijke voordracht van 29 december:

*“Gisteren heb ik al aangegeven dat ik in de loop van deze beschouwingen wil spreken over de belangrijke impulsen in onze tijd, die de kunstzinnige evolutie van de mensheid ingrijpend kunnen veranderen. Ik zou daarmee willen aansluiten bij wat zich aan u voordoet als u naar ons gebouw kijkt, of liever bij datgene, waartoe dit gebouw een povere aanzet wil zijn.” (*25).*

Op de eerste situatieschets van projectarchitect Schmid-Curtius (**afb. 5**) van maart 1913 staat het model uit München al direct ingetekend. Hoe snel is dat toen geregeld?

We kunnen wel stellen dat, waar de jonge Carl Schmid-

Curtius nog de usances van zijn classicistische opleiding volgt, Rudolf Steiner juist weg wil van deze gewoonten. Voor een beter zicht op de werkelijkheid van Steiners bouwimpuls dienen we dus in feite alle cirkelvormen, alle passermomenten die we tegenkomen op de heuvel in Dornach, uit deze verzameling gebouwen te verwijderen.

Daarmee ontstaat direct meer helderheid en vermindert de verwarring. Alles op de heuvel wordt na 1914 in beton gebouwd. Ook van degenen die rondom het terrein hun huizen bouwen. Die moeten ook hebben geweten dat Steiner geen voorkeur gaf aan bouwen in hout: een soort van onder-ons-geheim.

Het onderzoek dat nu voor ons ligt richt zich op zeven projecten vanaf Haus Duldeck in 1915 tot Haus Schuurman aan het begin van 1925. De volgorde in de tijd en de kunsthistorische ontwikkelingslijn blijkt hier minder belangrijk dan de positionering ten opzichte van het hoofdgebouw.

Wordt vervolgd in deel 4

Noten:

20. DaW2, Seite 200

21. DaW1, Seite 328

***Rudolf Steiner, Die Weihnachtstagung zur
Begründung der Allgemeinen***

***Anthroposophischen Gesellschaft 1923/1924, GA
260, Dornach, p. 220.***

22. DaW1, Seite 325

**23. *Rudolf Steiner, Briefen, GA divers, Zeist
2006, p. 333. Ook in DaW2, Seite 41.***

24. Als 12, p. 34